

آموزش و انتقال فرهنگ شهادت و ایثار به نسل جوان در جامعه اسلامی

مجتبی طالبی^۱

^۱ جامعه‌شناسی سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد جهرم، سازمان بسیج اساتید استان فارس، شیراز

چکیده

شهادت جایگاه معنوی والایی در جامعه دارند زیرا جان خود را فدا می‌کنند تا انسان‌های دیگر از محیطی سالم برای رسیدن به کمال برخوردار باشند. فرهنگ شهادت شامل تمام آثار معنوی شهید مثل باورها، اعتقادات، رفتارها، اهداف او است که الهام گرفته از قرآن و آموزه‌های معصومین علیهم السلام می‌باشد. وظیفه افراد جامعه در برابر عمل شهید پس از بزرگداشت و احترام، انتقال فرهنگ شهادت و ایثار به نسل جوان است. از این رو این مقاله به بررسی آموزش و انتقال فرهنگ شهادت و ایثار به نسل جوان در جامعه اسلامی می‌پردازد. پژوهش حاضر توصیفی - تحلیلی است و پس از گردآوری اطلاعات لازم به تفسیر آن‌ها پرداخته می‌شود.

واژه‌های کلیدی: آموزش، انتقال فرهنگ، شهادت، ایثار، جوان، اسلام، شهید، شهادت طلبی.

۱. مقدمه

یکی از ارزش‌های اخلاقی که در همه جوامع از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و آن یعنی منافع جامعه را بر منافع خود ترجیح دادن و تجلی آن در عمل شهید در بالاتری حد است، چرا که با فدا کردن جان خویش بزرگترین فداکاری و ایثار را برای مردم انجام داده است. ایثار، برگزیدن و فرض دیگران را به غرض خویش مقدم داشتن منفعت غیر را بر مصلحت خود مقدم داشتن و این کمال سخاوت است. دیگری را در رساندن به منفعت و دفع مضرات بر خود مقدم داشتن و آن نهایت برادری است [۱].

شهادت و شهادت طلبی، نتیجه اعتقاد به خدا است که یکی از دو پیروزی را برای مجاهدان در راه خدا نوید می‌دهد. فرهنگ و ارزشهای معنوی در و حیات یک ملت است [۲].

فرهنگ شهادت و ایثار، تجلی بخش هویت دینی و احیای ارزش‌هایی است که حیات اندیشه یک جامعه انسانی را ضمانت می‌کند و بهداشت روانی انسان را در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی و اقتصادی شکل می‌دهد. به دیگر سخن، شهیدان، در یک انتخاب آگاهانه، با نفی خویش به نفع جامعه و یک اندیشه همت می‌گمارند. آنان به کابلد بی رمق یک جامعه، روح خودباوری می‌دهند و حیات و حرکت ارزش‌هایی که در طوفان حوادث به فراموشی سپرده شده است آشکار می‌سازند [۳].

شهید دارای خلیات و ویژگی‌هایی است که شایستگی کشته شدن در راه خداوند را پیدا می‌کند و آثار این خلیات در جامعه تأثیر گذاشته و ماندگار خواهد بود، و اگر افراد جامعه به خصوص نسل جوان خصوصیات رفتاری ایشان را الگو قرار دهند، به سعادت خواهند رسید؛ و این «الگوی رفتاری و اخلاقی» مفهومی از فرهنگ شهادت را می‌رساند [۴]. در این مقاله تلاش می‌گردد تا به بخشی از مباحث مربوط به شهادت و ایثار شهدا اشاره گردد تا جایگاه واقعی شهید در اذهان بهتر و روشن تر متبلور گردد و آموزش و انتقال فرهنگ شهادت و ایثار به نسل جوان در جامعه اسلامی بررسی خواهد شد.

۲. مبانی نظری

فرهنگ مفهومی گسترده است که شامل ارزشهای اجتماعی و هنجارهای موجود در جوامع بشری و همچنین دانش ها، باورها، هنرها، قوانین، آداب و رسوم، تواناییها و عاداتهای افراد گروه یا جامعه میشود. فرهنگ شهادت عبارت است از تمامی آثار باقیمانده از شهید، معنوی مثل باورها، اعتقادات، رفتارها، اهداف و دیگر وجوه معنوی و الهی شهید که الهام گرفته از قرآن و آموزه های معصومین علیهم اسلام می باشد. و آثار مادی آن عبارتند از تربت پاک شهید، وسایل شخصی، اسامی خیابان ها، مراسم مربوط به شهید، آثار مکتوب و کلاً هر آن چیزی که قابل مشاهده و لمس بوده و یادآور شهید باشد [۴].

شهادت به کشته شدن در راه خدا اطلاق می شود که در احادیث از آن بهعنوان بالاترین نیکی و گرامیترین مرگ یاد شده است. مصداق حقیقی شهادت، کشته شدن در معرکه جهاد با دشمن دین است؛ در روایات آمده است که جان باختن در برخی حالات دیگر نیز اجر و ارج شهادت دارد؛ مثلاً کسی که به حال دوستی و حبّ آل محمد (ص) از دنیا برود، یا کسی که در حال دفاع از جان، مال یا ناموس خویش کشته شود، اجر شهید میبرد. شهادت در مذهب شیعیان جایگاهی والایی دارد [۵].

شهید در لغت به معنی گواه است و در اصطلاح به کسی گویند که در مجرای شهادت قرار گرفته و در راه خدا کشته می شود. شهید کسی است که با نثار جان خود، درخت اسلام را آبیاری کرده و فساد را ریشه کن می‌کند. شهیدان، مقاومت و پویایی جامعه را تضمین می‌نمایند و به جامعه ظرفیت روحی می‌بخشند و ضعف و سستی را از بین می‌برند. در قرآن مجید، حدود ده آیه و در احادیث به طور روشن درباره کسانی که در راه خدا کشته شدند و از جان خود گذشتند و ایثار کردند، وجود دارد. در این آیات و احادیث به مواردی از جمله زنده بودن شهید، رزق شهید، آمرزش گناهان شهید، ضایع نشدن عمل شهید، مسرت و خوشحالی شهید، وارد شدن در رحمت الهی و رستگاری شهید و برخورداری از حق شفاعت اشاره شده است [۶].

واژه شهید به معنای حضور و دیدن گرفته شده است، و صفت مشبّله و دلالت بر ثبوت دارد. واژه شهید در قرآن کریم به عنوان گواه و شاهد (گواهان اعمال) آمده است. قرآن کریم درباره شهید و شهیدان می فرماید: «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ» هرگز کسانی را که در راه خدا کشته شده اند، مرده مپندار، بلکه زنده اند که نزد پروردگارشان روزی داده می شوند [۷].

ایثار و مقاومت از اصول اولیه ای است که انبیای الهی بدون بهره مندی از آن هرگز موفق به انجام رسالت خویش نمی شدند که این خصوصیت در شهدا به وضوح دیده می شود. پیامبران با ایستادگی و مقاومت در برابر سنت های غلط و مناسبات نادرست اجتماعی و بذل ایثار و از خودگذشتگی در این راه به اصلاح جامعه پرداخته و بدون به دل راه دادن هرگونه ترس و واهمه ای از سختی ها و مشکلات فراروی، رسالت های سنگین الهی خود را به انجام رسانیدند تا آنجا که خداوند درباره ایشان می فرماید: «الَّذِينَ يَبْلُغُونَ رَسُولَاتِ اللَّهِ وَيُخْشَوْنَ اللَّهَ وَيُخْشَوْنَ النَّاسَ إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا» ایثار و شهادت دو میوه ارزشمند و متعالی دین و مکتب الهی است که در بعد معنوی و فرهنگی موجب بالندگی فرد و به تبع آن، جامعه و نهضت جهانی اسلام میشود و هر جامعهای از این دو برخوردار باشد، سعادت و پیروزی را قرین خویش ساخته است [۶].

۳. روش پژوهش

روش این پژوهش، توصیفی - تحلیلی است و از راه فیش برداری، یادداشت برداری و همچنین جستجو در پایگاه ها و منابع اطلاعات علمی اینترنتی جمع شده است. ابتدا اطلاعات لازم گردآوری شده، سپس به تفسیر آن ها پرداخته می شود. در مرحله بعد، اطلاعات به دست آمده، طبقه بندی و خلاصه بندی می شوند.

۴. یافته ها

کشته شدن در راه خدا سرافرازی است. بر همه اقشار ملت تکلیف الهی و وجدانی است که با اتحاد کلمه بدون هراس از قدرت ها و ابرقدرتها هدف اسلامی خود را تعقیب نمایند و گلوی این ستمگر تاریخ را بفشارند و با قاطعیت و جدیت به سوی هدف پیش روند که وعده خداوند به مستضعفین نزدیک است [۴].

هرگاه وجودی وجود دیگر را بر خود مقدم بداند، ایثارگر است و علمی را انجام داده ایثارگری است و این امکان نخواهد داشت مگر آنکه آن دو موجود همدیگر را دوست داشته باشند، یعنی حبیب و محبوب باشند، عاشق و معشوق و یا مطیع و مطاع باشند و اگر اطاعت کردند ایثار شروع و ایثارگری ماهیت پیدا می کند، چرا که ایثارگری یکی از وظایف عاشق در مقابل معشوق است. اولین آموزش، و عمل اثبات وفاداری عاشق به معشوق است، که اگر انجام نشود، قهر معشوق و رانده شدن عاشق را در پی خواهد داشت. و چنانچه موجودی این قانون را رعایت نکند، تنها یکی از این دو راه را باید انتخاب کند: یا رانده شود و یا توبه کند. قرآن سراسر قوانین ایثارگری است که دیگران را در قرض، احسان، عفو، و ... بر خود مقدم بداریم خدا هم حق بندگان را بر خود مقدم می داند چرا که هر قانونگذاری باید خود ابتدا عامل به قانون باشد تا دیگران را بازخواست کند و اوج ایثارگری الله آنجاست که می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا» خداوند همه گناهان را می بخشد [۶].

شهادت در فرهنگ دین مقدس اسلام دو معنای متفاوت دارد [۵]:

- ۱ - معنای خاص که همان کشته شدن در معرکه و میدان جنگ در راه خدا است که دارای احکام ویژه ای در فقه اسلامی است. مثلاً می گویند: شهید نیاز به غسل و کفن ندارد، بلکه با همان لباس خونین دفن می شود.
- ۲ - معنای گسترده و عام که انسان در مسیر انجام دادن وظیفه الهی کشته شود و یا بمیرد.

پس هر کس در حین ادای وظیفه ای به هر صورت از دنیا برود، شهید است، چنان که در روایات اسلامی نیز آمده که چند گروه شهید از دنیا می روند :

۱- کسی که در طریق تحصیل علم از دنیا برود .

۲- کسی که در بستر از دنیا برود، ولی به حق پروردگار و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت آن حضرت معرفت داشته باشد .

۳- کسی که برای دفاع از مال خویش در برابر مهاجمان ایستادگی کند و کشته شود .

بنابراین، کسانی که عقیده حق داشته و در مسیر حقیقت گام بر می دارند و در همین راه از دنیا می روند، براساس اشاره قرآن کریم و روایات اسلامی در زمره شهدا قرار دارند، و اجر شهداء را می برند. خداوند متعال می فرماید: **وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ** و آنان که به خدا و رسولانش ایمان آورند، به حقیقت راستگویان عالمند و برایشان نزد خدا اجر شهیدان است، پاداش اعمال و نور ایمانشان را می یابند.

در روایت آمده که شخصی به امام صادق علیه السلام عرض کرد: «از خدای بخواه که شهادت را برای من روزی کند»

امام علیه السلام فرمود: «مؤمن شهید است» سپس آیه ۱۹، سوره حدید را تلاوت کرد

حضرت امام باقر علیه السلام می فرماید: آن کس از شما که به مسأله ولایت آشنا باشد، و در انتظار ظهور مهدی (عج) به سر، برد و خود را آماده (حکومت عدل جهانی او) سازد، مانند کسی است که با مهدی آل محمد صلی الله علیه و آله با سلاحش جهاد کرده باشد. سپس فرمود: «بلکه به خدا سوگند مانند کسی است که همراه رسول الله با سلاحش جهاد کرده باشد.» و برای مرتبه سوم بیان داشت: «بلکه به خدا سوگند همانند کسی است که با رسول خدا صلی الله علیه و آله در خیمه او شهید شده باشد.» بعد فرمود: «درباره شما آیه ای از قرآن نازل شده است.» راوی می گوید: پرسیدم کدام آیه؟ فرمود: آیه ۱۹، سوره حدید»

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: اذا جاء الموت لطالب العلم و هوی علی هذا الحال مات شهيدا. کسی که در راه تحصیل علم از دنیا برود، شهید مرده است .

امام صادق علیه السلام می فرماید: کسی که برای دفاع از مال خود (در برابر مهاجمان) ایستادگی کند و کشته شود، شهید است. «

فرهنگ کلیتی است که هویت یک جامعه را تشکیل می دهد. حال اگر بخشی از این فرهنگ در تضاد با بخش های دیگر باشد منجر به اصطکاک، نابودی و یا حداقل کم اثر می شود. در بیان و تشریح یک فرهنگ می بایستی تا آنجا که ممکن است با بخش های دیگر فرهنگ تضاد وجود نداشته باشد. واقعیت این است که ایران به عنوان یک کشور با گذشته تاریخی، مذاهب، اقلیتهای مذهبی، افکار و اندیشه های گوناگونی دارد که هویت ملی ما را تشکیل میدهد. پدیده فرهنگ ایثار و شهادت که بخشی از این فرهنگ است می بایست در هماهنگی و تقویت و احترام دیگر موارد فرهنگ مثل وطن دوستی، احترام و اندیشه ها و غیره هماهنگ باشد تا بتواند به بقاء خود ادامه داده و تاثیر روز افزون بر جامعه داشته باشد. در حقیقت هویت فرهنگی یک جامعه از بخش های گوناگون تشکیل می شود مثل تاریخ، ارزش ها و مفاخر ملی، دین و... که فرهنگ شهادت می بایستی با هماهنگی با بخش های دیگر در جهت تداوم و قوام جامعه حرکت کند [۷]. پس از مطالعه و بررسی تحقیقات مختلفی که در حوزه ایثار و شهادت نگاشته شده بود مولفه های فرهنگ ایثار و شهادت استخراج گردید. برخی از شاخص های مورد توجه در فرهنگ ایثار و شهادت عبارتند از: ایمان به خدا، توکل به خدا، محاسبه نفس، ترجیح و منافع نظام بر منافع شخصی، خدمت گذاری، مردم داری، استقامت در راه رسیدن به هدف، ذلت گریزی، نترسیدن از مرگ، ساده زیستی، انصاف، خطر پذیری، انتقاد پذیری، عدم دنیا پرستی.

۵. نتیجه‌گیری

انتخاب بهترین و هنرمندترین و زیباترین نوع مردن؛ حضور در صحنه جهاد فی سبیل الله که بستر شهادت طلبی و ادای تکلیف است؛ سیرو سلوک معنوی و طی طریق در آخرین و والاترین مراحل عرفانی و فنای فی الله و اثبات عشق حقیقی به معشوق راههای دستیابی به فرهنگ شهادت و ایثار است. جهت دستیابی به انتقال فرهنگ شهادت و ایثار وظیفه‌ای بر عهده یکایک افراد جامعه و وظیفه‌ای بر عهده دست اندرکاران امور فرهنگی جامعه است. افراد به خصوص نسل جوان جهت رسیدن به فرهنگ ایثار و شهادت باید چنین رویکردی به عملکرد خویش داشته باشند:

۱. باور داشتن خدا و معاد در جهان بینی توحیدی؛
۲. آگاهی به فضیلت و جایگاه ارزشی جهاد و شهادت در آموزه‌های دینی؛
۳. آشنایی با الگوهای ایثارگری و شهادت؛
۴. بصیرت نسبت به برتری مکتب اسلام به ویژه مکتب تشیع بر سایر مکاتب؛

منابع و مراجع

۱. انصاریان، ح.، (۱۳۷۳). "دیار عاشقان"، جلد هفتم، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی.
۲. رضوانی، علی اکبر.، (۱۳۶۲). "فلسفه شهادت"، چاپ اول، قم: انتشارات هجرت.
۳. شاه‌نوروزی، م.، اسماعیلی، ر.، پرستگاری، س.، امام جمعه زاده، س.، (۱۳۹۶)، "عوامل موثر بر ارتقا اثربخشی شیوه‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت"، مجله مدیریت فرهنگی، سال ۱۱، شماره ۳۵ و ۳۶، ۷۰-۵۳.
۴. علیخانی، ع.، بحرانی م.، (۱۳۸۰). "شهید و شهادت در ادعیه و زیارت"، نشر شاهد، چاپ اول.
۵. عامری، م.، (۱۳۹۲). "وصیت یاران (وصیت نامه شهداء)"، چاپ اول، تهران: انتشارات تقدیر.
۶. علاماتی، غ.، (۱۳۹۶). "راهکارهای شناخت و ترویج جایگاه زنان ایثارگر دوران دفاع مقدس با تأکید بر نقش رسانه‌های گروهی"، فصلنامه مطالعات دفاع مقدس، دوره ۳، شماره ۲، شماره پیاپی ۱۰، ۶۶-۳۱.
۷. ملکی، س.، و حاتمی، د.، (۱۴۰۰)، "راهکارهای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در کشور به عنوان ابزاری برای مقابله با جنگ نرم دشمن"، دوفصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین(ع)، سال سوم، شماره پنجم، ۷۵-۹۶.